

može promatrati kao sinonim vesternizacije, prije svega zbog toga što njezine bitne značajke potječu sa Zapada, ali je posve pogrešno poimati je kao proces *globalne homogenizacije* koji "posvuda u svijetu dovodi do puke reprodukcije Zapada". Za Giddensa, primjerice, "globalizacija je mnogo više od puke difuzije zapadnih institucija diljem svijeta". Ona nipošto ne dovodi do potiranja drugih kultura i drugačijih obrazaca razvoja. No za znanstvenu je recepciju bitno imati na umu da je globalizacija činjenica koja u svakom slučaju, nakon "konceptualnog praznjenja" triju svjetova, stvara novi okvir komparativno-sociološkog mišljenja i istraživanja.

Crow iz toga zaključuje da se komparativnoj sociologiji danas otvaraju brojni putevi. Prevladan je "etnocentrički evolucionistički developmentizam" koji je sredinom stoljeća dominirao u teorijama društvene promjene. Teorija zavisnosti, koja je razvijenost prvog svijeta objašnjavala nerazvijenošću Trećeg svijeta, pokazala se kao alternativa teorijama modernizacije, ali su i njezine generalizacije doživjele kritičko osporavanje. Sučeljeni smo s beskonačnom raznolikošću društveno-razvojnih oblika i pred "kritičku teoriju suvremenog društva postavlja se zahtjev da istražuje njihove korijene i objašnjava njihove alternative". Diskurs o alternativama povlači za sobom i pitanje vrijednosnih sudova u sociološkoj analizi. To pitanje ne treba fetišizirati jer je komparaciju teško osloboditi vrijednosne dimenzije. Bez obzira na rješenje tog pitanja, kvalitativno-kvantitativna dilema ostaje trajnim izazovom komparativno-socioloških nastojanja. Pozivajući se na W. Millsa (jedno njegovo predavanje održano prilikom posjete Južnoj Americi 1960. godine) Crow ističe da je *imaginacija* ključna sastavnica komparativne sociologije. Imaginacija je jedini način da se dospije do novih alternativa. Pomoću imaginacije "dolazimo do smisla našega svijeta".

Rade Kalanj

Rodolfo Stavenhagen

## ETHNIC CONFLICTS AND THE NATION-STATE

Macmillan Press Ltd, Hampshire and London; St.Martin's Press, INC. New York, 1996. 324 str.

Knjiga je rezultat istraživačkog projekta *Ethnic Conflict and Development* koji je proveo United Nations Research Institute on Social Development (UNRISD). Osnovni cilj projekta bio je proučavanje prirode i karakteristika konflikta između etničkih grupa i procesa razvoja. Grupa znanstvenika koja se okupila na projektu u Genevi, 1990. godine nije mogla ni naslutiti kojom brzinom će budući dramatični događaji donositi premise istraživačkom projektu. Unutar jedne godine raspao se Sovjetski Savez, a etnički i nacionalni sukobi postaju značajka post-sovjetskog prostora. Samo mjesec dana nakon sastanka 1991. godine u Dubrovniku, raspala se SFRJ. Dok je trajalo istraživanje u Etiopiji, nastala je nova etiopska država, Eritreja je postala nezavisna, nastali su novi neočekivani etnički konflikti koji su utjecali opet na promjenu istraživačkog projekta. Isto tako, u Libanonu, sporazumom iz 1991. godine prestaje građanski rat, sukobi eskaliraju u Burundiju, Indiji, dolazi do Zaljevskog rata.

Zbog svega toga bilo je nemoguće imati isti metodološki okvir. Odlučeno je pružiti različitost pristupa i dati potpunu individualnu slobodu znanstvenicima na račun mogućnosti usporedbe case-study-a.

Autori su uglavnom svoje radove započeli teorijskim okvirom u koji su potom smiještali specifičnu situaciju, da bi na kraju predložili moguće rješenje problema. Knjiga je stoga bazirana na 15 studija slučaja pojedinih zemalja Afrike, zapadne Azije, Srednjeg istoka, istočne Europe, Kariba, Centralne Amerike i SAD-a. Ona donosi koristan pregled načina kojim sadašnja svjetska situacija mijenja karakter i evoluciju etničkih po-

litika, te ističe opasnost implikacija koncepta etniciteta u svijetu u kojem je sve veća stopa migracija, globalizacije i višestrukih identiteta. Knjiga se sastoji od 10 poglavlja i zaključka, i može se čitati, kaže Stavenhagen, horizontalno i vertikalno. Sedam temata omogućuju okvir za usporedbu pojedinih područnih iskustava. Čitaoci zainteresirani za komparativan pristup mogu pratiti poglavlja kako slijede. Ako netko želi dobiti sliku problema u pojedinoj zemlji, dio koji se odnosi na određen case-study može se čitati odvojeno i kroz sva poglavlja. Tako je krajnji proizvod sinteza koja je ujedno integrirana i de-integrirana, kaže autor.

Knjiga počinje uvodom u problematiku etničkih konflikata danas. Etnička i kulturalna raznolikost ne dovodi sama po sebi do sukoba između etničkih grupa. Društveni sukobi su, napominje Stavenhagen, značajka ljudskih društava i samo pod određenim okolnostima oni poprimaju oblik etničkih sukoba. Postoje različite vrste etničkih grupa i različite vrste etničkih konflikata. Sistematizacija navedenih kategorija kao i upute na poglavlja koja šire obrađuju pojedinu vrstu etničkog sukoba, možemo naći u prvom poglavlju.

Da bi se etničko pitanje smjestilo u odgovarajući analitički okvir, potrebno je razjasniti konceptualnu i terminološku konfuziju koja prati koncepte etnije ili etničke grupe, kao i često zamjenjive termine kao što su narod, nacija, nacionalnost, zajednica i pleme. Osobita pažnja se pridaje objektivnim (jezik, religija, teritorij, socijalna organizacija, kultura, rasa) i subjektivnim (individualna svijest o pripadanju grupi, internalizacija grupnih vrijednosti i simbola, vjerovanje u zajedničko porijeklo, nasljeđe, osobine i zajedničku sudbinu grupe) karakteristikama etničkog identiteta i postojanja etnije.

Teorijski i konceptualni problemi istraživanja etniciteta izneseni su u drugom poglavlju.

Da bi uvidjeli koji su faktori uključeni u nastanak etničkih konflikata, u trećem poglavlju izložen je kratak prikaz nastanka i razvoja pojedinih konflikata istraživanih UNRISD projektom (Kurdistan, Libanon,

Eritreja, Sudan, Fidži, Gvajana, Malezija, Burundi, Nigerija, Gvatemala, bivši Sovjetski Savez). Stavenhagen navodi dva preliminar-na obrasca: što se tiče početka etničkog konflikta, primjerenije je govoriti o periodu inkubacije, koji traje duže ili kraće, ovisno o okolnostima, nego o početku etničkog konflikta i drugo, ne postoji, napominje, jedan uzročnik koji inicira etnički konflikt. Postoje predispozicijski čimbenici i čimbenici koji iniciraju, stimuliraju i ubrzavaju etnički konflikt (predisposing and triggering factors). Etnički identiteti nisu izgrađeni samo od objektivnih atributa, nego sadrže i subjektivne osjećaje i vjerovanja koji učvršćuju takve atribute, ponekad ih i stvaraju. O načinu strukturiranja i definiranja etničkih identiteta govori četvrto poglavlje.

Sadržaj petog poglavlja odnosi se na dinamiku i evoluciju konflikata iznesenih kroz primjere koji su bili predmetom istraživanja u projektu.

U kakvom su odnosu etnički konflikti i ekonomski razvoj i da li nejednolik ekonomski razvoj može biti faktor u etničkim konfliktima izneseno je u šestom poglavlju. Iako postoje brojni primjeri etnički segmentiranih društava u kojima socio-ekonomske razlike ne možemo dovesti u vezu s etničkim karakteristikama, postoji još više primjera, kaže autor, u kojima se etnička, ekonomska i socijalna stratifikacija preklapaju. Često baš u ekonomskoj sferi nalazimo korijene konflikata.

Način na koji države i vlade postupaju s etničkom raznolikošću unutar svojih granica stvara i etnički konflikt. Vladina etnička politika često generira konflikte, ali može biti vođena tako da ih i slabi, rješava ili izbjegne. Formuliranje i modificiranje specifičnih etničkih politika ima važnu ulogu u konfliktu. Vlade su vrlo rijetko neutralni promatrači, češće sudionici u dinamici i evoluciji etničkog konflikta. Stoga se sedmo poglavlje bavi različitim vrstama vladinih politika prema etničkoj raznolikosti unutar države.

Uvijek su etnički konflikti imali internacionalnu komponentu. Teško da možemo naći slučaj, kaže autor, u kojem susjedne zemlje, regionalne ili svjetske sile, nisu bile

umišane u neke aspekte konflikta. Međunarodne implikacije etničkih konflikata obrađene su u osmom poglavlju.

Ideološko poticanje rasizma i ksenofobije na industrijaliziranom Zapadu jedno je od manje istraživanih sastavnih dijelova etničkih konflikata. Njime se bavi deveto poglavlje.

Neki od etničkih konflikata proučavanih u UNRISD-ovom projektu prestali su dok je projekt trajao (Etiopija i Libanon), drugi su trajali ili se ponovno javljali (Indija, Pakistan, Burundi), a neki su (kao u bivšem Sovjetskom Savezu i bivšoj Jugoslaviji) doveli do rata. Pouke koje su se mogle izvući iz navedenih primjera o upravljanju i rješenjima izložene su u desetom poglavlju.

Na kraju, pita se autor da li mi zapravo govorimo o istoj stvari kada tako različite situacije obrađene u knjizi opisuju kao etničke konflikte. Da li pojam "etničitet" pomaže pri objašnjavanju i razlikovanju određenih vrsta konflikata od drugih konflikata ili naprotiv unosi zbrku. Nadalje, UNRISD projekt je komparativan, kaže autor, samo toliko što obrađuje suvremenu situaciju na različitim kontinentima. Tvrdokorni "komparativisti", dodaje autor, stoga će ostati razočarani izostankom kvantitativnih podataka koji dovode do npr. faktorske analize. Nekima će zasmetati izostanak formalnih analitičkih modela u kojima termini kao što su "politički", "socijalni", "kulturni" i "ekonomski" nemaju odgovarajuću težinu i prediktivnu vrijednost. Neki su sigurno očekivali mikro analizu. Izloženi rezultati sigurno, tvrdi autor, neće zadovoljiti svakog čitaoca. Može ih se jedino uputiti na originalne monografije u kojima je opseg informacija prilagođen analitičkoj dubini u mjeri koju ne može obuhvatiti ova knjiga.

Autor knjigu završava definicijom etničkog konflikta. Etnički konflikt je produžena socijalna i politička konfrontacija protivnika koji definiraju sebe i druge etničkim terminima; to znači da su kriteriji, kao što su nacionalno porijeklo, religija, rasa, jezik i drugi markeri kulturnog identiteta, upotrijebljeni za razlikovanje suprotstavljenih grupa. Osnovno je, zaključuje autor, da

sadašnje nacionalne države i međudržavni sistemi budu pripravnici za prihvaćanje legitimnih zahtjeva subordiniranih, isključenih i marginaliziranih etničkih grupa, na osnovi univerzalnih poštivanja ljudskih prava (uključujući i pravo na samoodređenje) kroz demokratske procese. Drugim riječima, problemi etnopolitike bit će pitanja samoodređenja i slabljenja države, a to znači nove odgovornosti međunarodnog sustava.

Jelena Zlatković Winter

Geoff Dench (Ed.)

## REWRITING THE SEXUAL CONTRACT

Institute of Community Studies, London  
1997, 291 str.

*Rewriting the Sexual Contract* je zbirka tekstova, eseja, koja nastoji dati prikaz odnosa među rodovima u Britaniji. Interesantnim odabirom autora koji iznose vrlo različita gledišta, jer je njihov rad kao istraživača, novinara, političara, spisatelja, vezan uz analizu i utjecaj na društvene stavove na tom području, postignuta je širina u sagledavanju problema. Ovakav odabir autora rezultirao je i vrlo različitim stilovima prezentiranja stavova, koji idu od detaljnih, dokumentiranih radova do kraćih, osobnijih pogleda na stvari iz perspektive vlastitog iskustva. Knjiga se bazira na ideji seksualnog ugovora. Pojam "seksualnog ugovora" skovala je Carole Pateman (1988), a odnosi se na patrijarhalni set institucija koje legaliziraju muškarčev seksualni pristup ženama i kontrolu nad njima. Koncept seksualnog ugovora usvojen je da bi naznačio neka šira pitanja kao što su seksualna podjela rada, reciprocitet između muškaraca i žena koji je u osnovi društvenih uloga i obiteljskog života, zatim odnos izme-